

В. В. Максименкоаспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Статтю присвячено проблемам дослідження початку досудового розслідування на сучасному етапі кримінального правозастосування після реформування кримінального законодавства відповідно до європейських стандартів. Окремлено основні напрями дослідження: зміна нормативної моделі початку досудового розслідування за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України, публічно-правова природа початку досудового розслідування, особливості організації початку досудового розслідування в кримінальному процесі зарубіжних країн, особливості кримінального процесуального пізнання на початковому етапі досудового провадження, специфіка початку досудового розслідування щодо осіб, які користуються кримінальним процесуальним імунітетом, забезпечення прав учасників кримінального провадження на початку досудового розслідування, відомчий контроль на початку досудового розслідування, прокурорський нагляд на початку досудового розслідування, судовий контроль на початку досудового розслідування тощо. Запропоновано шляхи до формування ефективної системи досудового розслідування.

Ключові слова: Єдиний реєстр досудових розслідувань, кримінальне правопорушення, кримінальне провадження, Кримінальний процесуальний кодекс України, кримінальні процесуальні правовідносини, початок досудового розслідування, прокурор, слідчий.

Постановка проблеми. На шляху утвердження верховенства права та розвитку України як правової та демократичної держави, основною метою діяльності якої у сфері кримінального провадження та кримінального законодавства є реалізація пріоритетних завдань, передбачених ст. 2 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України [1], які спрямовані на захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Сучасний етап кримінального правозастосування вимагає максимального наближення системи вітчизняного кримінального законодавства до європейських стандартів. У цьому аспекті формування ефективної системи досудового розслідування неможливе без усебічного аналізу та узагальнення стану злочинності в країні та поза її межами, засобів боротьби з нею та процесів подальшого реформування кримінально-процесуального законодавства й системи кримінальної юстиції загалом. Особливо в умовах нестачі професійних кадрів у всіх структурах правоохоронних органів.

Також актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю розроблення та застосуван-

ня принципово нових теоретичних положень і практичних рекомендацій у зв'язку з докорінним реформуванням початкового етапу досудового провадження за чинним Кримінально-процесуальним кодексом України.

Постановка завдання. Звідси проблема сучасного стану практики початку досудового розслідування у кримінальному провадженні є багатоаспектною, що потребує подальшого розроблення. До напрямів вивчення доцільно зарахувати такі: дослідження історико-правових і теоретичних основ початку досудового розслідування; вивчення функціональної характеристики початку досудового розслідування; забезпечення законності кримінальної процесуальної діяльності на початку досудового розслідування тощо. Перелік не є вичерпним.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на наявний вітчизняний і світовий науково-дослідницький досвід практики провадження початку досудового розслідування, питання пов'язані з початком досудового розслідування актуальні й сьогодні. Існує потреба в комплексному, системному дослідженні його теоретичних і прикладних проблем.

Заплановане дослідження базується на роботах відомих науковців, таких як Ю.І. Азаров, Ю.П. Алєнін, С.В. Бажанов, І.В. Басиста, В.П. Бахін, В.Д. Берназ, В.П. Божьєв, В.І. Бояров, Л.А. Буторін, О.А. Вакулік, Т.В. Варфоломієва, В.І. Галаган, І.В. Гловюк, В.Г. Гончаренко, А.О. Громовий, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, А.В. Єфремян, В.С. Зеленецький, О.В. Капліна, Н.С. Карпов, О.В. Керевич, Л.М. Кирій, В.В. Коваленко, В.П. Корж, Ю.В. Коробко, А.В. Лапкін, Л.М. Лобойко, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'яничков, А.О. Ляш, В.Б. Мазан, В.Т. Малярєнко, Н.В. Марчук, О.Р. Михайленко, І.Б. Михайловська, М.М. Михеєнко, Р.І. Назаренко, В.Т. Нор, Д.П. Письменний, М.А. Погорецький, В.О. Попєлюшко, І.В. Рогатюк, Б.Г. Розовський, Х.А. Рооп, О.Г. Русанова, Д.В. Сімонович, С.В. Слинько, І.І. Статіва, С.М. Стахівський, А.В. Столітній, О.Ю. Татаров, В.М. Тєртишник, І.А. Тітко, Л.Д. Удалова, О.В. Узнова, В.І. Фаринник, О.О. Цимбалістенко, Л.В. Черечукіна, О.О. Чернікова, С.С. Чернявський, І.В. Чурікова, В.Ю. Шєпілько, В.П. Шибіко, М.Є. Шумило, Г.В. Юркова, Л.В. Юрченко, О.Г. Яновська, та інших [2–6].

Ця проблема традиційно розглядалася вітчизняними науковцями в площині старого (1960 р.) Кримінально-процесуального кодексу України [7]. Було досліджено питання особливостей початку досудового розслідування; інституту дослідчої перевірки; порушення кримінальної справи; об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування; оскарження початку досудового розслідування; шляхів удосконалення початку досудового розслідування; проблем правового регулювання; приводів і підстав початку досудового розслідування; участі учасників кримінального процесу під час початку досудового розслідування; використання інформації зі ЗМІ під час початку досудового розслідування; проведення оперативно-розшукових заходів під час початку досудового розслідування; проблем процесуальної регламентації початку досудового розслідування; початку досудового розслідування щодо неповнолітніх; оскарження рішення про початок досудового розслідування; аналізу змін порядку початку досудового розслідування; стадій початку досудового розслідування тощо.

Проте вони, спираючись на законодавство минулого, не можуть повною мірою задовольнити сучасні вимоги та виклики слідчої практики.

Перш за все, це стосується визначення початку кримінального провадження – виникнен-

ня кримінально-процесуальних правовідносин. Крім того, низка питань, що стосуються такого: зміни нормативної моделі початку досудового розслідування за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України; публічно-правової природи початку досудового розслідування; особливостей організації початку досудового розслідування в кримінальному процесі зарубіжних країн; особливостей кримінального процесуального пізнання на початковому етапі досудового провадження; специфіки початку досудового розслідування щодо осіб, які користуються кримінальним процесуальним імунітетом; забезпечення прав учасників кримінального провадження на початку досудового розслідування; відомчого контролю на початку досудового розслідування; прокурорського нагляду на початку досудового розслідування; судового контролю на початку досудового розслідування тощо, залишаються не повною мірою досліджені, що й привертає увагу науковців.

За чинним КПК прослідковується така процесуальна та прикладна послідовність дій щодо надання руху заявам і повідомленням про кримінальні правопорушення. Досудове розслідування починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Кримінальні процесуальні правовідносини виникають із моменту надходження заяви чи повідомлення про злочин до слідчого, прокурора чи іншої службової особи, уповноваженої на їх прийняття та реєстрацію (ч. 4 ст. 214 КПК). Законодавець встановив стислі строки для внесення відомостей до ЄРДР та початку розслідування (ч. 1 ст. 214 КПК).

Внесення відомостей до ЄРДР покладається на слідчого та прокурора, а прийняття та реєстрацію заяви й повідомлення, крім них, зобов'язана здійснювати уповноважена на це службова особа. Найвірогідніше це черговий орган Національної поліції, до якого звертаються громадяни із заявами та повідомленнями про правопорушення.

Упорядкування діяльності з приймання та перевірки інформації про правопорушення, що надходить до органів Національної поліції України, наказом МВС України від 6 листопада 2015 р. № 1377 затверджено Інструкцією про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події.

У цій Інструкції визначено порядок ведення єдиного обліку органами Національної поліції

України, зокрема їхніми структурними (відокремленими) підрозділами (відділами, відділеннями), заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, а також порядок здійснення контролю за його дотриманням. Прийняття заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, незалежно від місця та часу їх учинення, повноти отриманих даних, особистості заявника, здійснюється цілодобово та негайно тим органом поліції, до якого надійшла заява чи повідомлення, або самостійне виявлення слідчим або іншою службовою особою органу Національної поліції з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

У 2017 р. прийнято наказ МВС України «Про внесення змін до Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події» від 22 травня 2017 р. № 437 [8].

Реєстрація кримінальних правопорушень (проваджень) та облік прийнятих під час досудового розслідування рішень, осіб, що їх вчинили, також регулюється наказом Генеральної прокуратури України «Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» від 6 квітня 2016 р. № 139. Це Положення визначає порядок формування та ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, а також надання відомостей із нього [9].

Скорочений термін від отримання інформації про кримінальне правопорушення до внесення відомостей в ЄРДР викликав різні оцінки науковців. Наприклад, О.А. Вакулік у своїй дисертації такий порядок називає «автоматичним» і вказує на позитивні та негативні моменти. Він до певної міри збільшує шанси потерпілих на захист їхніх прав і законних інтересів та притягнення винуватих до відповідальності. З іншого боку, значно погіршує процесуальне становище та правовий захист підозрюваних осіб, позбавляючи їх можливості оскаржувати безпідставне кримінальне переслідування [10].

На можливість громадян реалізувати право на захист своїх інтересів відразу після надходження заяви чи повідомлення про злочин, оскільки кожна з них буде розглянуто та, відповідно, буде прийнято рішення щодо них, зазначали й інші автори (А.П. Бущенко, Л.М. Лобойко, М.І. Хавронюк, В.І. Фаринник тощо).

В.Ю. Шепітько з цього приводу зазначає, що створення електронної бази даних і внесення

до неї певних відомостей ще не означає, що здійснюється належна пізнавальна діяльність, яка спрямована на встановлення ознак злочину, достатніх для кримінального переслідування, проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема примусового характеру. Проте, на нашу думку, повне та об'єктивне внесення інформаційного масиву – підґрунтя для пізнавальної діяльності та встановлення фактичних даних зі справи.

Ще однією причиною постійного зниження рівня розкриття злочинів називають часто безпідставне передчасне відкриття кримінального провадження, що, у свою чергу, призводить до перенавантаження як працівників слідства, так і прокуратури, на що вказували ще В.Д. Берназ та Є.Д. Лук'янчиков.

Зокрема, Є.Д. Лук'янчиков зазначає, що інститут початку кримінального провадження ще потребує подальшого дослідження та унормування. У КПК України мають бути чітко визначені приводи та підстави для його початку, як це було в попередньому КПК. Вимоги до заяви або повідомлення про правопорушення має бути викладено в окремій нормі. Рішення слідчого, прокурора про необхідність відкриття кримінального провадження має відобразитися в постанові, відомості про це – вноситися до ЄРДР тощо.

Мета дослідження полягає в узагальненні результатів шестирічної апробації в Україні реформованого етапу початку досудового розслідування, визначенні ефективності чинної моделі діяльності та обґрунтуванні можливих шляхів її подальшої оптимізації.

Мета дослідження зумовила постановку й вирішення таких завдань: дослідити сутність трансформації нормативної моделі початку досудового розслідування у зв'язку з прийняттям чинного Кримінального процесуального кодексу України та її вплив на забезпечення права доступу громадян до правосуддя; дослідити регламентацію початку досудового розслідування з позиції співвідношення в кримінальному провадженні публічних і приватних інтересів; узагальнити закордонний досвід початку досудового розслідування; з'ясувати специфіку пізнання на початковому етапі досудового провадження; відслідкувати особливості дії кримінального процесуального імунітету на досліджуваному етапі; дослідити забезпечення прав учасників початку досудового розслідування; дослідити інститути відомчого контролю, прокурорського нагляду та судового контролю на початковому етапі досудового провадження.

Об'єктом дослідження є початок досудового розслідування.

Предметом дослідження є сукупність правовідносин, які виникають, розвиваються та припиняються на початку досудового розслідування в кримінальному провадженні.

Методи дослідження обрано з урахуванням мети та поставлених у роботі завдань з огляду на об'єкт і предмет дослідження. Методологічною основою дослідження є теоретичні методи, що відображають найбільш загальні закони пізнання й розвитку природи та суспільства – це матеріалістична діалектика, сучасна теорія наукового пізнання соціальних і правових явищ, передусім такі принципи: об'єктивності та всебічного розгляду, протиріччя, сходження від абстрактного до конкретного, єдності логічного й історичного; та діалектичні закони: єдності та боротьби протилежностей, взаємного переходу кількісних змін в якісні, що охоплюють комплекс загальнонаукових методів: історико-правовий, структурно-функціональний, системно-структурний, компаративно-правовий, формально-юридичний (догматичний), соціологічні, психологічні, статистичні, логічні прийоми мислення: аналіз і синтез, аналогія та гіпотеза, індукція та дедукція, абстрагування й ідентифікація та методи емпіричного рівня, такі як спостереження, порівняння, опис, вимірювання, експеримент, математичні, кібернетичні та інші методи. Наприклад, історико-правовий метод планується застосувати під час розгляду зміни нормативної моделі початку досудового розслідування за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України. Логіко-семантичний метод і метод сходження від абстрактного до конкретного – використати під час аналізу публічно-правової природи початку досудового розслідування. Структурно-функціональний метод аналізу – з метою дослідження особливостей організації початку досудового розслідування в кримінальному процесі зарубіжних країн. Системно-структурним методом планується дослідити особливості кримінального процесуального пізнання на початковому етапі досудового провадження. Компаративно-правовим методом планується дослідити та визначити специфіку початку досудового розслідування щодо осіб, які користуються кримінальним процесуальним імунітетом. Формально-юридичний (догматичний) – за його допомогою планується дослідити правову природу та організаційно-прикладне підґрунтя забезпечення

прав учасників кримінального провадження на початку досудового розслідування. Соціологічні та психологічні методи планується використати під час визначення особливостей відомчого контролю на початку досудового розслідування. Статистичний метод – застосовувати з метою аналізу стану, перспектив розвитку, виявлення особливостей і визначення напрямів удосконалення прокурорського нагляду на початку досудового розслідування, судового контролю – на початку досудового розслідування.

Застосування перелічених методів пізнання спрямоване на комплексне дослідження означеної проблеми й розроблення обґрунтованих висновків і пропозицій.

Теоретичну основу дослідження будуть складати роботи вітчизняних і зарубіжних науковців, дисертації, монографії, навчальні посібники, наукові статті та інші роботи, що торкаються дослідження проблеми початку досудового розслідування, стану криміногенної ситуації в країні, процесу реформування процесуального законодавства, дослідження нових підходів із цих питань, що викликають появу змін у чинному Кримінально-процесуальному кодексі України тощо. А також праці з філософії, теорії права, кримінального та кримінального-процесуального права, оперативно-розшукової діяльності, кримінології, адміністративного права та процесу й інших сфер наукового знання.

Нормативну основу дисертації складатимуть Конституція України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України, кримінальне, кримінальне процесуальне та адміністративне законодавство України, а також кримінальне процесуальне законодавство окремих зарубіжних держав.

Емпіричну базу дослідження планується побудувати на узагальненні вивчення форми статистичної звітності, результатах анкетування слідчих, прокурорів, суддів, слідчих суддів, експертів (спеціалістів), поліцейських, адвокатів і викладачів вишів, думок науковців-криміналістів і практичних працівників органів поліції.

Практичне значення одержаних результатів, що плануються, полягає в тому, що вони можуть бути реалізовані в *науково-дослідній сфері* – слугувати підґрунтям для подальшого опрацювання проблеми; *прикладній* – використання висновків і пропозицій дисертації, під час вдосконалення практики провадження початкового етапу досудового розслідування та оптимізації процесу реформування почат-

кового етапу досудового провадження у зв'язку з прийняттям чинного Кримінального процесуального кодексу України; *правоохоронній* – удосконалення слідчої, прокурорської та судової практики. *Правовиховна* роль одержаних результатів полягає в можливості й перспективності їх використання в роботі з підвищення рівня правової культури населення та професійного рівня правоохоронців.

Висновки і пропозиції. З огляду на наведене в дослідженні можна буде зробити певні висновки: обґрунтувати вирішення наукового завдання, що полягатиме в дослідженні початку досудового розслідування з подальшим висуненням пропозицій, спрямованих на вдосконалення теоретичного розуміння та нормативного регулювання діяльності, здійснюваної на етапі початку досудового розслідування. Це й буде основними результатами роботи.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0691-17>.
2. Басиста І.В., Галаган В.І., Удовенко Ж.В. Кримінальний процес України: навч. посібник для студ. вищих навч. закладів. 2-е вид., перероб. та доп. К.: Центр учбової літератури, 2012. 328 с.
3. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. 15-е вид., доп. і перероб. К.: Правова єдність, 2018. 854 с.
4. Тертишник В.М. Кримінальний процес України: підручник. 7-е вид., доп. і перероб. К.: Алерта, 2017. 840 с.
5. Тертишник В.М. Реалізація правових позицій та прецедентної практики Європейського суду з прав людини в розв'язанні проблем кримінально-процесуального права України. Правова позиція. 2016. № 1 (16). С. 7–13.
6. Узунова О.В., Плутицька К.М. Проблемні питання оцінки достовірності показань потерпілого. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція». 2017. № 30. Т. 2. С. 85–86.
7. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 6 листопада 2015 р. № 1377. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1498-15>.
8. Про внесення змін до Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 22 травня 2017 р. № 437. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0691-17>.
9. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: наказ Генеральної прокуратури України від 6 квітня 2016 р. № 139. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16>.
10. Вакулік О.А. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». К., 2015. 20 с.

Максименко В. В. К проблеме исследования начала досудебного расследования

Статья посвящена проблемам исследования начала досудебного расследования на современном этапе уголовного правоприменения после реформирования уголовного законодательства в соответствии с европейскими стандартами. Определены такие основные направления исследования: изменение нормативной модели начала досудебного расследования по действующему Уголовному процессуальному кодексу Украины; публично-правовая природа начала досудебного расследования; особенности организации начала досудебного расследования в уголовном процессе зарубежных стран; особенности уголовного процессуального познания на начальном этапе досудебного производства; специфика начала досудебного расследования по отношению к лицам, пользующимся уголовным процессуальным иммунитетом; обеспечение прав участников уголовного производства в начале досудебного расследования; ведомственный контроль в начале досудебного расследования, прокурорский надзор в начале досудебного расследования; судебный контроль в начале досудебного расследования и тому подобное. Предложены пути к формированию эффективной системы досудебного расследования.

Ключевые слова: Единый реестр досудебных расследований, уголовное правонарушение, уголовное производство, Уголовный процессуальный кодекс Украины, уголовные процессуальные правоотношения, начало досудебного расследования, прокурор, следователь.

Maksymenko V. V. To problems of study of the beginning of pre-trial investigation

The article is devoted to the problems of investigation of the beginning of the pre-trial investigation at the present stage of criminal law enforcement after reform of criminal law in accordance with European standards. The main directions of the research are defined: the change in the normative model of the initiation of pre-trial investigation under the current Criminal Procedure Code of Ukraine, the public legal nature of the initiation of pre-trial investigation, the organization of the initiation of pre-trial investigation in the criminal process of foreign countries, the specifics of criminal procedural cognition at the initial stage of pre-trial proceedings, investigation of persons who enjoy criminal procedural immunity, ensuring the rights of participants in criminal proceedings at the beginning of pre-trial investigation, departmental control at the beginning of pre-trial investigation, prosecutor's supervision at the beginning of pre-trial investigation, judicial control at the beginning of pre-trial investigation, and the like. Ways to form an effective system of pre-trial investigation are suggested.

Key words: *single register of pre-trial investigations, criminal offense, criminal proceedings, Criminal Procedure Code of Ukraine, criminal procedural legal relations, beginning of pre-trial investigation, prosecutor, investigator.*